

KONEC KOUZELNÉ PILULKY?

Z opěvovaného vynálezu století se hormonální antikoncepce stala strašákem, kterému se stále více žen vyhýbá. Co se změnilo? A na co spoléhají mladí lidé dnes?

Text:

Ludmila Hamplová

Jen máloco dokáže vyvolat tolik silných emocí a doslova spustit bouři jako tahle malá pilulka. Od okamžiku, kdy se v roce 1960 na americkém trhu poprvé objevil přípravek Enovid (socialistické Československo dokázalo vyrobit první hormonální antikoncepci Antigest Spofa už v roce 1965), doprovází tuto antikoncepční metodu zatracování i nadšení, jež se mísí s obavami o budoucnost žen. Ani po šedesáti letech, co se pilulka stala běžnou součástí celé škály antikoncepčních metod, emoce, které vyvolává, neslábnou. Spíše naopak. Čeká snad hormonální antikoncepci definitivní soumrak?

Jisté je jedno: počet Češek, které pilulku opouštějí, nebo dokonce nikdy nezačaly s jejím užíváním, roste. Mladé ženy se tak v tomto ohledu liší od generace svých matek, či dokonce babiček, a to včetně vyhraněnějšího postoje k hormonální antikoncepci jako takové. Proč tomu tak je, ale není zcela jasné. Přes to, jak velký fenomén ochrana proti početí je, spolehlivých vědeckých dat, která by nabídla vysvětlení ztráty zájmu o hormonální antikoncepci, je pomálu. O to větší je prostor ke spekulacím a dohadům. Ale nebýt pilulky, životy českých žen a jejich plány ohledně mateřství by byly dost jiné. Není náhodou, že Světová zdravotnická organizace zařadila hormonální antikoncepci na seznam „nezbytných“ léků pro reprodukční zdraví.

Podle dat Ústavu zdravotnických informací a statistiky zažila hormonální antikoncepce v Česku vrchol v roce 2007, kdy ji užívalo více než 1,2 milionu žen. Získat pilulku, byť byla vázaná na lékařský předpis, bylo nesmírně snadné. Běžně ji užívaly i dívky, které ještě sexuálně nežily, gynekolog jim ji předepsal třeba „na plet“ nebo „na srovnání cyklu“. Od té doby počet uživatelů klesá. Ioni pilulku užívalo „jen“ 715 tisíc Češek. Nejnovější data z výzkumu Současná česká rodina, na němž se podílejí Univerzita Karlova a Masarykova univerzita, ukazují další změny: k poklesu užívání došlo ve všech věkových kategoriích. „Očekávala jsem, že se pokles užívání hormonální antikoncepce projeví u mlad-

ších žen, ale ženy ve středním věku, které ji začaly intenzivně užívat v 90. letech, aby oddálily založení rodiny, že budou v užívání pokračovat. To se však nepotvrdilo,“ popisuje docentka Jiřina Kocourková, odborná garantka výzkumného projektu za UK a také vedoucí Katedry demografie a geodemografie Přírodovědecké fakulty UK.

Řečí čísel: ve věkové skupině 18 až 34 let se pilulka posunula až na třetí místo nejčastěji používaných antikoncepčních metod, kdy ji volí 24 % párů. Větší oblibu mají kondomy (42 % uživatelů) a přerušovaná soulož (29 %). Žádnou ochranu před početím pak nepoužívá 17 % osob v této věkové kategorii. Ve skupině 35 až 50 let lidé nejčastěji volí kondom (26 %), pilulku (24 %) a přerušovanou soulož (21 %), zcela bez antikoncepce se obejde asi pětina respondentů.

Tato čísla sama o sobě ale popisují jen to, že se „něco mění“, nejsou ovšem odpovědí na otázku, proč tomu tak je. „Výzkum, který provádíme v rámci projektu Současná česká rodina, dokládá, že existuje společenský zájem na tom, znát realitu. Úkolem nás jako demografů je na nové trendy upozorňovat. Interpretace je ale záležitostí širší odborné veřejnosti,“ dodává demografka s tím, že u nás „chybí relevantní vědecká studie, která by zhodnotila všechny faktory ovlivňující užívání hormonální antikoncepce, nejen osobní postoje a zkušenosti žen, které často dominují mediálním diskusím“.

Jen na okraj, v roce 2008, kdy proběhlo stejné šetření, byla u žen do 24 let věku osmkrát vyšší pravděpodobnost, že budou užívat pilulky, než u žen starších 40 let. Toto už neplatí. Právě mladé ženy jsou těmi, kdo po hormonální antikoncepci v tabletech nesahá.

Méně sexu i méně stabilních vztahů?

S vysvětlením toho, proč v Česku klesá o pilulku zájem, se však dostáváme na poněkud tenký led. Pravděpodobně se do trendu promítly negativní zkušenosti, které některé ženy s pilulkou mají, i to, jak se ve veřejném prostoru proměnila jejich pověst, kdy se víc mluví o možných nepříznivých dopadech pilulek na zdraví. K tomu se při-

PROTEKČNÍ ANTIKONCEPCE ZE ZÁPADU

Socialistické Československo z hlediska dostupnosti hormonální antikoncepce rychle následovalo západní státy. V USA se první pilulka objevila v roce 1960, u nás „domácí výroba“ dodala první pilulku o pět let později. „Přestože byl náš antikoncepční preparát Antigest Spofa registrován a na lékařský předpis dostupný už od roku 1965, nejednalo se v té době o masivně používanou antikoncepci. Teprve v průběhu sedmdesátých let spotřeba antigestu stoupala a v osmdesátých letech k tomu ještě přibyl dovoz některých zahraničních přípravků ze západních zemí (Stedířil Organon). Tyto preparáty byly někdy předepisovány „protečně“, protože v představách obyvatelstva panovalo přesvědčení, že všechno ze Západu je kvalitnější. V mnohých ohledech tomu tak bylo – například u zboží z Tuzexu –, ale zrovna v případě antikoncepce se zejména rozdíl v účinnosti a spolehlivosti výrazněji nelišily,“ popisuje gynekolog a sexuolog Radim Uzel, který ve své praxi nástup hormonální antikoncepce osobně zažil. Tehdejší pilulky se od těch dnešních radikálně lišily. Pro srovnání: obsah hormonů v jedné tabletě by dnes vystačil na několik týdnů užívání.

DVĚ DĚTI A DOST

Reprodukční chování žen se v posledních letech nijak dramaticky nemění. Průměrný věk ženy při narození prvního dítěte zůstává nad hranicí 28 let. Ani se nemění počet dětí, které ženy plánují a nakonec porodí. Převažujícím „reprodukčním plánem“ je dvoudětný model rodiny. Po radikálních změnách, které v této oblasti přišly po sametové revoluci, kdy ženy začaly masově odkládat mateřství do vyššího věku a věnovaly se jiným činnostem, se plány v této oblasti ustálily. I přes jistý pokles zůstává Česká republika mezi evropskými zeměmi s vůbec nejvyšší mírou užívání hormonální antikoncepce, podobně jako Francie, Nizozemsko a Německo. V průměru tu podle studie OSN Contraceptive Use by Method z roku 2019 hormonální antikoncepci volí 32 % žen. Navíc zůstáváme v tomto ohledu výjimkou mezi postkomunistickými státy. Ve srovnání s Českem tuto antikoncepční metodu používá méně než poloviční počet Slovenek, Polek či Maďarek.

dávají změny sexuálního chování, i když ani tato hypotéza zatím nemá pevnou oporu v datech. „Je možné, že ženy neužívají žádnou antikoncepci z důvodu sexuální abstinence nebo plánování gravidity. Lze se také domnívat, že méně žen má v průběhu svého reprodukčního života stálého partnera, a tak se v podstatě „nevyplatí“ hormonální antikoncepci dlouhodobě užívat. Klesající zájem o hormonální antikoncepci může odrážet i nižší zájem o sex v populaci díky faktorům, jako jsou přesun sexuálního života do virtuální reality, rostoucí počet mladých lidí neochotných žít v trvalém svazku, velké množství nejrůznějších nabídek zábavy a v neposlední řadě i změny tradičních rolí žen a mužů,“ nabízí možná vysvětlení docentka Kocourková.

A mění se i sexuální chování Čechů. „Generace mileniálů má pravděpodobně oproti předchozím generacím méně sexuálního života a také volí jiné formy sexu než pohlavní styk. Mladí častěji sahají po virtuální realizaci svých potřeb,“ nastiňuje Kateřina Klapilová, vědkyně a vedoucí Laboratoře evoluční sexuologie a psychopatologie Národního ústavu duševního zdraví. Zde také v současnosti probíhají přípravy na rozsáhlý celonárodní výzkum sexuálního chování Čechů. „Je možné, že mladí lidé mají větší míru zodpovědnosti a častěji používají kondomy, protože neřeší jen ochranu před početím, ale také před sexuálně přenosnými chorobami,“ dodává. Právě kondomy se mezi mladými lidmi dle výzkumu Současná česká rodina ukázaly jako vůbec nejčastěji používaná metoda antikoncepce. Tím se mladí Češi a Češky přibližují svým vrstevníkům třeba ve Španělsku a Řecku, což jsou země s vůbec nejvyšší oblibou této metody v Evropě.

Bez pilulek by počet interrupcí neklesl

Nebýt masového nástupu hormonální antikoncepce v 90. letech, plány žen ohledně mateřství by téměř jistě vypadaly jinak. Ještě nedávno bylo poměrně běžnou zkušeností ženy zažít interrupci, leckdy několikanásobnou. Podle údajů Českého statistického úřadu bylo v roce 1990 v tuzemsku provedeno 126 tisíc interrupcí. Pro srovnání: počet porodů v tomto roce byl jen o pět tisíc vyšší. V roce 2019 bylo podle dat Ústavu zdravotnických informací a statistiky provedeno necelých 18 tisíc interrupcí a narodilo se takřka 113 tisíc dětí. Pro srovnání: Rumunsko či Bulharsko na rozdíl od Česka žádný antikoncepční boom nezažily, což také znamená stále vysoký počet interrupcí.

„Nebýt dostupné hormonální antikoncepce, k této změně by nedošlo. Nástup hormonální antikoncepce je bezpochyby jednou z nevyznamnějších revolucí v dějinách lidstva,“ je přesvědčen Christian Fiala, rakouský gynekolog a zakladatel vídeňského Muzea antikoncepce a potratů. Právě (nedávná) historie, stejně jako situace v řadě rozvojových zemí, dle něj ukazuje,

jak zásadní vliv má dostupná spolehlivá antikoncepce na životy žen.

„Pokud se nyní někteří lidé zaklínají ‚přirozenou plodností‘, měli by dodat, že by to v realu znamenalo, že žena během svého života projde 12 až 15 těhotenstvími, osm až deset z nich skončí narozením živého dítěte a z toho sedm až osm dětí přežije,“ upozorňuje lékař s tím, že tento „přirozený stav“ s sebou nesl také to, že žena prožila asi jen 160 ovulací, protože velkou část plodného věku byla buď těhotná, nebo kojila. Oproti tomu dnes většina žen ve vyspělých zemích prožije jen jedno či dvě těhotenství, tedy čeká je nejméně 450 ovulací. „Otázka volby spolehlivé antikoncepční metody je tak o poznání naléhavější,“ shrnuje Fiala.

Podle něj jsme se tak dostali do zvláštního paradoxu: dostupná hormonální antikoncepce umožnila, že ženy mohly častěji získat vyšší vzdělání i lepší pracovní postavení, protože si mohly (poprvé v historii) samy rozhodnout o tom, kdy, kolik, případně zda vůbec budou děti mít, aniž musely rezignovat na svůj sexuální život. Ne náhodou tak byla antikoncepce zpočátku určena pouze pro vdané ženy a o jejím užívání rozhodoval manžel. V roce 1967 dokonce vyšel německý týdeník Stern s titulní stranou naznačující obavy z toho, že ženy, které budou brát hormonální antikoncepci, ztratí erotické kouzlo.

O víc než padesát let později se ale právě toto, přinejmenším z pohledu některých žen, stalo. Hormonální antikoncepce, byť se zcela přesně jedná o širokou škálu metod s různou mírou spolehlivosti, mechanismem účinku i mírou zdravotních rizik, už pro ně není symbolem svobody, ale spíš snahy společnosti ovládnout a sešňorovat jejich těla. Reagují tak, že pilulku zcela odmítají a raději volí jiné metody. Možná i proto, že největším strašákem už pro ně není nechtěné těhotenství, ale možné nežádoucí účinky hormonální antikoncepce. Cítí obavy z toho, jak by pilulky mohly ovlivnit jejich psychiku, prožívání sexuality, vnímání sebe sama, případně jejich tělesné zdraví.

Do jaké míry to bude správná volba, se ukáže až časem. „Zvýšení využívání metody přerušované soulože jako antikoncepční metody mezi mladými lidmi ve věku do 34 let může být znepokojivým trendem, pokud nebude tato metoda doprovázena ještě jiným způsobem antikoncepce, protože její spolehlivost není příliš vysoká,“ konstatuje demografka. Na druhou stranu, méně sexu ve formě soulože obecně může relativně snížit riziko nechtěného otěhotnění. „Při hodnocení antikoncepce jako takové je potřeba dodat, že tím vůbec nejčastějším důvodem, proč ženy přicházejí na interrupci, není to, že by jejich antikoncepční metoda selhala, nýbrž to, že vůbec žádnou neužívaly a nepřipouštěly si možnost otěhotnění,“ uzavírá gynekolog.

